

БАСАЛЮК НАТАЛІЯ ВАСИЛІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального права*

ТЕОРЕТИЧНІ ОРІЄНТИРИ ПОКАРАНЬ ЗА КРИМІНАЛЬНІ ПРОСТУПКИ

Перелік видів покарань (ст.51 КК) в оновленій Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» редакції залишився незмінним, тільки тепер у чинному КК види покарань передбачені за кримінальні правопорушення, а не злочини. Між тим, у науці кримінального права такий підхід не підтримується: «у визначенні заходів реагування держави на вчинення злочинів та проступків необхідно закріпити дві окремі системи мір кримінально-правового впливу...» [4, с. 151].

Теоретичні міркування щодо того, які покарання повинні призначатися за злочини, а які – за проступки відрізняються. Так, М.М. Дмитрук, проводячи спеціальне дослідження і аналіз вказує на можливість застосування: 1) штрафу; 2) громадських робіт; 3) спеціальної конфіскації; 4) арешту; 5) позбавлення спеціального права; 6) обмеження волі; 7) позбавлення волі на строк до 2 років [2, с. 173]. Ю.А. Пономаренко, розділивши проступки на дві категорії пропонує за вчинення проступку другої категорії призначати покарання у вигляді: 1) громадських робіт; 2) штрафу; 3) обмеження свободи; проступок першої категорії за теоретичною моделлю науковця може, крім названих, каратися і 4) ув'язненням [7, с.579-580]. У Проекті Кримінального Кодексу [8] (далі – Проект КК), покарання за проступки стосуються обмеження майнових прав, обмеження професійних прав (права на працю), обмеження права на свободу пересування: відповідно до ч.3 ст.3.1.2. Проекту КК «за вчинення проступку встановлюються і можуть застосовуватися як основні види покарань: а) грошове стягнення; б) безоплатні роботи; в) обмеження свободи пересування; г) арешт». Згідно ч.1, ч.2 ст.3.1.7. Проекту КК «грошове стягнення – це визначена судом грошова сума, яку особа, засуджена за проступок, повинна сплатити до Державного фонду відшкодування шкоди потерпілим. Грошове стягнення як основне покарання призначається у розмірі від 50 до 100 розрахункових одиниць». Відмітимо, що у літературі і законопроектах пропонувалися різні підходи до обчислення розміру штрафу та його базової одиниці. Наприклад, О. Євдокімова найбільш вірним вважає «впровадження в якості базової одиниці штрафу розміру денної ставки як щоденного доходу винного, що дозволить забезпечити однакову репресивність штрафу для осіб, що мають різний майновий стан» [3], а Проектом Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання питань формування прожиткового мінімуму та створення передумов для його підвищення» від 20.05.2020 теж пропонується

уведення поняття «розрахункова одиниця», однак, на відміну, від Проекту КК (згідно ст.1.3.2. розрахункова одиниця дорівнює 200 гривням), її сума у гривневому еквіваленті не конкретизується. У разі прийняття Проекту КК сума грошового стягнення як основного покарання стане нижчою – за чинним КК вона варіюється у межах від 17 000 до 51 000 гривень, а Проектом передбачається у межах від 10 000 до 20 000 гривень. Згідно ч.4 ст.3.1.7 Проекту КК «грошове стягнення як додаткове покарання призначається у розмірі від 10 до 50 розрахункових одиниць». Визнаючи доречним зниження розміру грошового стягнення як найменш суворого покарання за проступки і доцільність такого зниження з точки зору частої неспроможності деліквентів його сплатити, грошове стягнення усе ж викликає ряд зауважень. Попри те, що і штраф (покарання за злочини), і грошове стягнення, згідно Проекту КК мають однакову дефініцію, а у чинному КК одне визначається через інше: «штраф – це грошове стягнення», у правозастосовній практиці і кримінальному процесі їх розмежовують – грошове стягнення є одним із заходів забезпечення кримінального провадження, який у кримінально-процесуальній літературі визначається як «міра кримінальної процесуальної відповідальності, передбачену кримінальною процесуальною санкцією, яка застосовується з метою забезпечення дієвості кримінального провадження, і полягає у внесенні коштів у грошовій одиниці України у дохід держави на підставі ухвали слідчого судді або суду визначеним КПК України учасником провадження у разі невиконання ним процесуальних обов'язків» [5, с.4] і у КПК зустрічається, наприклад, у ст.139 «Наслідки неприбуття на виклик», де конкретизовано його розмір, тому, на наш погляд, доречним було б залишити універсальне і звичне кримінально-правове покарання «штраф».

Відповідно до ч.8 ст.3.1.7 «у разі несплати особою без поважної причини грошового стягнення... несплачене грошове стягнення суд замінює арештом, а особі, яка не досягла 16-річного віку – обмеженням свободи пересування...». Поважні причини це – оціночне поняття без словникового статусу, сутність якого полягає у наявності життєвих обставин виняткового характеру, які у конкретний момент часу перешкождали особі вчинити юридично значиму дію або виконати обов'язок. Аналіз нормативних актів, у тексті яких використовується розглядуваний термін, дозволяє виявити загальне правило правотворчої техніки: поважні причини або не конкретизуються взагалі, або конкретизуються у межах відкритого переліку окремих життєвих обставин [1, с.9]. У Проекті КК категорія поважних причин несплати грошового стягнення теж не конкретизується, залишаючи вирішення цього питання повністю на розсуд судді. Відмітимо, що, на наш погляд, у державі із претензією на «гуманність», «поважні причини» повинні передбачатися і застосовуватися. Однак, заміну грошового стягнення на арешт з позиції того ж гуманізму ми не підтримуємо. Сьогодні цілком успішно працює заміна штрафу на громадські роботи, тому вважаємо за необхідне передбачити заміну грошового стягнення у разі неспроможності його сплати на безоплатні роботи. Більше того, у цілому спірним

виглядає доцільність включення до системи покарань за проступки такого виду як арешт «тримання особи в установі виконання покарання на строк від 15 діб до 3 місяців», оскільки його корекційний потенціал видається сумнівним. Принагідно відмітимо певний радикалізм авторів Проекту КК і у питанні судимості за проступки. У чинному КК згідно ч.2-1 ст.89 «особи, засуджені за вчинення кримінального проступку, після відбуття покарання визнаються такими, що не мають судимості», однак, згідно ч.2 ст.3.9.3. Проекту КК «зняття судимості здійснюється за клопотанням засудженої особи та за сукупності таких умов...щодо особи, засудженої за проступок – один рік», тобто відбувається погіршення становища особи, що заборонено ч. 2 ст. 5 КК і ч.3 ст.1.4.2. Проекту КК. Вважаємо, що проступок повинен визнаватися «нульовим злочином» і не передбачати судимості після відбуття покарання. Такий підхід підтримується Н.А. Мирошніченко, яка надаючи наукову експлікацію «проступку», зазначає, що, одним із його ознак повинна бути відсутність судимості: під кримінальним проступком слід розуміти діяння, що має знижений ступінь суспільної небезпеки...і яке не тягне за собою судимість [6] після відбуття покарання.

Відповідно до ч.1 ст.3.1.8. Проекту КК «безоплатні роботи полягають у безоплатному виконанні особою праці, відповідної стану її здоров'я, види якої та перелік об'єктів, на яких вона виконується, визначають органи місцевого самоврядування». Змістовно, у порівнянні і з чинним КК й існуючими «громадськими роботами», це покарання практично не змінилося (лише отримало важливе уточнення, що стан здоров'я засудженого повинен враховуватися при визначенні виду робіт). Безоплатні роботи повинні ставити фізичні і емоційні вимоги до правопорушника, передбачають самодисципліну, вказують на те, що поруч із деструкцією, яку несе у собі кримінальне правопорушення, засуджений може зробити і щось корисне для суспільства.

Обмеження свободи пересування – це «часткова ізоляція особи від суспільства шляхом виконання нею обов'язку у вихідні, святкові дні та/або у нічний час у будні дні не залишати житло, яке є місцем її проживання, яке встановлюється на строк від 15 днів до 3 місяців» (ч.1, ч.2 ст.3.1.9 Проекту КК). У поданому авторами Проекту КК варіанті цей вид покарання більше схожий на запобіжний захід, ніж на повноцінний пеналогічний інструмент.

Процес невинної кримінально-правової трансформації і відступ українського традиціоналізму від моністичної концепції «злочину» у сторону дуальності, що виразилася у структурній і функціональній диференціації «злочин – проступок» кличе до життя необхідність оновлення системи покарань. Ретельна теоретизація може створити цілісну систему із її подальшим впровадженням у правозастосовну практику за умови вироблення критеріїв демаркації (розмежування того, яке діяння буде злочином, а яке проступком) і остаточним вирішенням проблем пеналізації.

Список використаної літератури:

1. Біла-Тіунова Л.Р., Хамходера О.П. Щодо визначення поняття «поважні причини» для електронного декларування/Л.Р Біла-Тіунова, О.П. Хамходера/Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє: матер. Міжнар. наук.-практ. конф.(м. Одеса, 19 трав. 2017 р.). У 2-х т. Т. 2/відп. ред. ГО Ульянова-Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. – С. 8-10.
2. Дмитрук М.М. Кримінальний проступок: правова природа та ознаки : монографія / Дмитрук М. М. — Одеса: Юридична література, 2014. — 224 с.
3. Євдокімова О. Щодо визначення як базової одиниці обчислення розміру штрафу у кримінальному кодексі України /О.Євдокімова// Підприємництво, господарство і право. – 2017. – №9, С.174-178.
4. Кримінальний проступок у доктрині та законодавстві: монографія / авт.кол.: В.О.Туляков, Г.П.Пімонов, Н.І.Мітрицян [та ін.]; за заг. ред. В.О.Тулякова. – Одеса: Юридична література, 2012. – 424 с.
5. Мартинців А.М. Грошове стягнення як захід забезпечення кримінального провадження: автореф.дис.канд.юрид.наук: 12.00.09 /А.М.Мартинців// Одеса, 2017, 23 с.
6. Мирошніченко Н. А. Визначення проступку та злочину в кримінальному праві України / Н. А. Мирошніченко // Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць / НУ "ОЮА" ; Південноукр. центр гендерних досліджень; / Голов. ред. доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, академік АПН України С. В. Ківалов. – Одеса, 2014. – Вип. 51. – С. 331-335.
7. Пономаренко Ю.А. Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень: монографія / Ю.А. Пономаренко. – Харків: Право, 2020. – 720 с.
8. Проект Кримінального Кодексу України: контрольний текст станом на 29.03.2021. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/03/30/kontrolnyj-proekt-kk-29-03-2021-1.pdf>. – Назва з екрана. Дата звернення: 22.04.2021.

Ключові слова: покарання, злочин, проступок, система покарань, грошове стягнення, безоплатні роботи, арешт, обмеження свободи пересування.

Ключевые слова: наказание, преступление, проступок, система наказаний, денежное взыскание, бесплатные работы, арест, ограничение свободы передвижения.

Key words: punishment, crime, misdemeanor, system of punishments, fine, unpaid work, arrest, restriction of freedom of movement.